

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2022.2.24>**Маленко О. В.,**кандидат юридичних наук, адвокат, керуючий партнер
Адвокатського об'єднання «Юридична компанія «ІНТЕРЛЕГУМ»

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОРЯДКУ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ БЕЗ УЧАСТІ ОБВИНУВАЧЕНОГО У ЗВ'ЯЗКУ З ЙОГО ВИДАЛЕННЯМ ІЗ ЗАЛУ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ

Анотація. У статті автором досліджуються теоретичні та практичні проблеми сучасного стану нормативно-правового регулювання кримінального процесуального інституту судового розгляду кримінального провадження без участі обвинуваченого у зв'язку з його видаленням із залу судового засідання тимчасово або на весь час судового розгляду.

На основі аналізу положень чинного КПК України визначено характерні ознаки відповідного правового поняття та здійснено його відмежування від заочної кримінальної процесуальної форми, хоча й відзначено наявність у них деяких спільних рис.

Автором констатовано факт досить поверхневої правової регламентації порядку видалення обвинуваченого із залу судового засідання тимчасово або на весь час судового розгляду й наголошено на значних дискреційних повноваженнях головуючого судді (колегії суддів) при вирішенні відповідного питання, що може призвести до порушення прав та законних інтересів обвинуваченого. Крім того, обґрунтована наявність лише однієї підстави для видалення обвинуваченого із залу судового засідання тимчасово або на весь час судового розгляду – порушення порядку в залі судового засідання, оскільки не підкорення розпорядженням головуючого повністю охоплюється категорією «забезпечення порядку в залі судового засідання».

З метою удосконалення нормативно-правового регулювання відповідного кримінального процесуального інституту пропонується доповнити положення чинного КПК України, зокрема щодо можливості перший раз видалити обвинуваченого з зали судового засідання лише тимчасово (до стадії судових дебатів). Наголошено на необхідності встановлення «граничних меж» тимчасового видалення (календарний період, кількість судових засідань тощо). Повторне ж видалення обвинуваченого можливе як тимчасово, так і на весь час судового розгляду за розсудом суду.

Запропоновано забезпечити можливість обвинуваченому, якого видалено із зали судового засідання, переглядати відеозапис судових засідань у режимі реального часу (онлайн) або ж у записі з метою повної поінформованості про розгляд відповідного кримінального провадження, що забезпечить наявність додаткових гарантій захисту його прав та законних інтересів у кримінальному провадженні.

Ключові слова: заочне кримінальне провадження, кримінальна процесуальна форма, обов'язкова присутність обвинуваченого, кримінальне провадження без участі обвинуваченого, відеоконференція.

Malenko O. V. Improvement of the procedure for the trial of criminal proceedings without the participation of the accused in connection with his removal from the courtroom

Abstract. In the article, the author examines the theoretical and practical problems of the current state of legal regulation of the criminal procedural institution of the trial of criminal proceedings without the participation of the accused in connection with his removal from the courtroom temporarily or for the entire duration of the trial.

On the basis of the analysis of the provisions of the current Criminal Procedure Code of Ukraine, the characteristic features of the corresponding legal concept were determined and it was distinguished from the in absentia criminal procedural form, although the presence of some common features was noted.

The author stated the fact of a fairly superficial legal regulation of the procedure for removing the accused from the courtroom temporarily or for the entire duration of the trial and emphasized the significant discretionary powers of the presiding judge (college of judges) when deciding the relevant issue, which may lead to a violation of the rights and legitimate interests of the accused. In addition, the presence of only one reason for the removal of the accused from the courtroom temporarily or for the entire duration of the trial is substantiated – violation of order in the courtroom, since disobedience to the order of the presiding judge is fully covered by the category of "maintaining order in the courtroom."

In order to improve the legal regulation of the relevant criminal procedural institution, it is proposed to supplement the provisions of the current Criminal Procedure Code of Ukraine, in particular, regarding the possibility to remove the accused from the courtroom for the first time only temporarily (until the stage of court debates). The need to establish "boundaries" of temporary removal (calendar period, number of court hearings, etc.) is emphasized. Repeated removal of the accused is possible both temporarily and for the entire duration of the trial at the discretion of the court.

It is proposed to provide an opportunity for the accused, who has been removed from the courtroom, to view the video recording of court sessions online or in the recording in order to fully inform him about the consideration of the relevant criminal proceedings, which will ensure the availability of additional guarantees of protection of his rights and interests in criminal proceedings.

Key words: *criminal proceedings in absentia, criminal procedural form, compulsory appearance of the accused, criminal proceedings without the participation of the accused, videoconference.*

Постановка проблеми. Участь обвинуваченого в судовому розгляді кримінального провадження і в доктрині кримінального процесу, і в юридичній практиці зазвичай розглядається як важлива гарантія справедливого, об'єктивного, неупередженого та змагального кримінального судочинства, оскільки передбачає безпосередню участь особи, яка притягається до кримінальної відповідальності, в судовому засіданні, що забезпечує їй можливість надавати докази, спростовувати докази сторони обвинувачення, давати показання і пояснення з приводу обставин та фактів вчинення кримінального правопорушення в яких особа обвинувачується, реалізувати право на виступ в судових дебатах і з останнім словом обвинуваченого та особисто вчиняти інші процесуальні дії.

Водночас у практичній діяльності під час судового розгляду кримінального провадження мають місце випадки, коли обвинувачені в результаті їх поведінки видаляються ухвалою суду з залу судового засідання тимчасово або на весь час судового розгляду, що передбачено чинним КПК України та узгоджується з нормами судової етики, здобутками науки кримінального процесу, досвідом провідних зарубіжних держав тощо. За таких умов судовий розгляд кримінального провадження постійно або тимчасово здійснюється без особистої участі обвинуваченого, що надає йому певних ознак, які притаманні для заочної кримінальної процесуальної форми, яка критикується багатьма вченими-процесуалістами та практикуючими юристами, тому доцільно вивчити питання сучасного стану нормативно-правового регулювання забезпечення прав та законних інтересів обвинуваченого під час його видалення із

залу судового засідання тимчасово або на весь час судового розгляду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Порушена проблематика в тій або іншій мірі вивчалася деякими вітчизняними науковцями, зокрема такими як: Р.М. Білокінь, А.В. Мурзановська, В.М. Трофименко, Л.Д. Удалова й інші, однак комплексно та ґрунтовно відповідні питання в науковій літературі не досліджувалися, що обґрунтовує потребу в проведенні подальших доктринальних розробок.

Метою статті є здійснення теоретичного та практичного аналізу норм чинного КПК України в частині нормативно-правового регулювання видалення обвинуваченого з залу судового засідання тимчасово або на весь час судового розгляду та вироблення пропозицій щодо удосконалення приписів кримінального процесуального закону України у відповідній частині для забезпечення прав і законних інтересів обвинуваченого.

Виклад основного матеріалу дослідження. В чинному КПК України видаленню обвинуваченого з залу судового засідання присвячено лише ст. 330 КПК [1], що свідчить про неналежний рівень нормативно-правової регламентації, оскільки відповідну кримінальну процесуальну категорію не можливо врегулювати кількома правовими нормами.

В юридичній літературі зазначається, що видалення особи з залу судового засідання за порушення порядку під час засідання має міжгалузевий характер [2, с. 105], тобто йдеться про те, що видалення учасника судочинства може мати місце не тільки в кримінальному процесі, але і в інших видах судочинства (адміністративному, господарському, конституційному, цивільному). Разом з цим, в криміналь-

ному судочинстві видалення обвинуваченого має істотне значення, оскільки він є стороною кримінального провадження (сторона захисту), на відміну від інших учасників кримінального провадження, які також можуть бути видалені з залу судового засідання (перекладач, спеціаліст, експерт тощо). Наведене свідчить про важливість та актуальність вивчення проблематики видалення обвинуваченого з залу судового засідання.

В абз. 1 ч. 1 ст. 330 КПК України передбачено, що якщо обвинувачений порушує порядок у залі судового засідання або не підкоряється розпорядженням головуючого у судовому засіданні, останній попереджає обвинуваченого про те, що в разі повторення ним зазначених дій його буде видалено з зали судового засідання. При повторному порушенні обвинуваченим порядку судового засідання він може бути видалений за ухвалою суду з зали засідання тимчасово або на весь час судового розгляду. Якщо такий обвинувачений не представлений захисником, суд зобов'язаний залучити захисника для здійснення захисту за призначенням і відкласти судовий розгляд на строк, необхідний для його підготовки до захисту [1].

Згідно абз. 2 ч. 1 ст. 330 КПК України, після повернення до зали засідання обвинуваченому надається можливість ознайомитися з доказами, які були досліджені, а також з рішеннями, які були ухвалені за його відсутності, та дати пояснення щодо них. У разі видалення обвинуваченого на весь час судового розгляду, судові рішення, яким закінчено провадження в суді, негайно оголошується обвинуваченому після його ухвалення [1].

З приписів КПК України слідує, що підставами для видалення обвинуваченого з зали судового засідання є така сукупність обставин: 1) порушення порядку у залі судового засідання або не підкорення розпорядженням головуючого у судовому засіданні; 2) вчинення відповідних діянь повторно. Таким чином, за вчинення вперше обвинуваченим порушення порядку в залі судового засідання або не підкорення розпорядженням головуючого в судовому засіданні, суд не вправі видалити обвинуваченого з залу судового засідання.

Чинний КПК України не визначає що ж власне є порушенням порядку в залі судового

засідання або не підкоренням розпорядженням головуючого в судовому засіданні. В науковій літературі зазначається, що положення ст. 330 КПК України відчутно наповнені етико-моральним змістом [3, с. 694], оскільки ні процесуальний закон, ні інші нормативно-правові акти, чітко не регламентують що ж власне є порушенням порядку під час проведення судового засідання та не підкоренням розпорядженням головуючого й у кожному конкретному випадку такі діяння мають оцінюватися судом за своїм внутрішнім переконанням. Відповідні правові категорії є оцінними поняттями під якими в доктрині кримінального процесу розуміють закріплені в кримінальній процесуальній нормі поняття, зміст якого не містить чітко визначеної, завершені системи ознак, що зумовлює його конкретизацію в кожному окремому індивідуально визначеному випадку за розсудом правозастосувача [4, с. 155]. Таким чином, суддя або колегія суддів у кожному конкретному випадку визначає зміст відповідних процесуальних понять і в залежності від встановленого, приймає процесуальне рішення.

Водночас в ст. 329 КПК України передбачені обов'язки присутніх у залі судового засідання осіб, в тому числі й обвинуваченого. Так, особи, присутні у залі судового засідання, при вході до нього суду та при виході суду повинні встати. Сторони кримінального провадження допитують свідків та заявляють клопотання, подають заперечення стоячи і лише після надання їм слова головуючим у судовому засіданні. Свідки, експерти, спеціалісти дають показання, стоячи на місці, призначеному для свідків. Особи, присутні в залі, заслуховують вирок суду стоячи. Відхилення від цих правил допускається з дозволу головуючого в судовому засіданні. Сторони та учасники кримінального провадження, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані додержуватися порядку в судовому засіданні і беззаперечно підкорятися відповідним розпорядженням головуючого у судовому засіданні. Сторони та учасники кримінального провадження звертаються до суду «Ваша честь» або «Шановний суд». Матеріали, речі і документи передаються головуючому в судовому засіданні через судового розпорядника [1]. КПК України передбачає право головуючого судді відійти від

загального правила і надати можливість особам, які присутні в залі судового засідання, не виконувати окремі процесуальні обов'язки, за таких умов відсутні підстави для попередження обвинуваченого про видалення з залу судового засідання або для видалення із залу судового засідання. В іншому випадку невиконання обвинуваченим встановлених КПК України обов'язків для осіб, які присутні в залі судового засідання, може мати наслідком його попередження про те, що повторне порушення призведе до його видалення із залу судового засідання, а після повторного порушення, суд вправі видалити обвинуваченого, однак не зобов'язаний цього робити.

В науковій літературі цілком обґрунтовано наголошується на тому, що невиконання особами, які присутні в залі судового засідання, обов'язків передбачених в КПК України, може і не перешкоджати судовому розгляду кримінального провадження [5, с. 216]. Тобто застосування до обвинуваченого попередження про можливе видалення або ж його видалення це дискреція суду, яка повністю залежить від того чи на розсуд суду призводить невиконання вказаним суб'єктом обов'язків, визначених КПК України, до порушення порядку в залі судового засідання.

Зміст та обсяг понять «порядок в залі судового засідання» й «обов'язки присутніх у залі судового засідання осіб» не тотожні, оскільки порядок в залі судового засідання підтримується й іншими обов'язками громадян, правилами поведінки в громадських місцях, нормами ввічливості й моралі тощо. Наприклад, порядок в залі судового засідання порушується в тому випадку, коли особа перебуває в нетверезому стані, палить, вчиняє бійку або сварку чи інші хуліганські дії, здійснює гучні репліки, користується мобільним телефоном, псує майно суду тощо [6, с. 33]. Наведені діяння не належать до процесуальних обов'язків осіб, які присутні в залі судового засідання, в тому числі й обвинуваченого, однак їх вчинення тягне за собою можливість притягнення особи до цивільно-правової, адміністративної або кримінальної відповідальності й свідчить про порушення порядку в залі судового засідання.

Не підкорення обвинуваченим розпорядженням головування у судовому засіданні також

може бути підставою для попередження про можливе видалення із залу судового засідання, а при повторному вчиненні, й для видалення такого учасника кримінального провадження із залу судового засідання.

За приписами ст. 321 КПК України головування у судовому засіданні керує ходом судового засідання, забезпечує додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямовує судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження. Головуючий у судовому засіданні вживає необхідних заходів для забезпечення в судовому засіданні належного порядку [1]. Саме завдяки повноваженням застосовувати до обвинуваченого попередження про видалення з залу судового засідання або ж власне видалення з залу судового засідання обвинуваченого за повторне вчинення правопорушення й забезпечується головуванням належний порядок в залі судового засідання.

Р.М. Білокінь пропонує класифікувати порушення порядку судового засідання за ознакою характеру правил поведінки, які порушуються, на такі види: 1) діяння, які полягають у порушенні вимог КПК України, що визначають правила поведінки для осіб, присутніх у залі суду (порушення процесуального порядку здійснення судочинства); 2) діяння, які полягають у порушенні громадського порядку під час судового засідання (порушення громадського порядку у приміщенні суду); 3) невиконання розпоряджень головування у судовому засіданні [5, с. 216]. Наведені міркування заслуговують на увагу, однак, на наше переконання, така класифікація потребує уточнення. Так, навряд чи розпорядження головування в судовому засіданні можна розглядати як правило поведінки, оскільки такі розпорядження реалізуються ним на виконання відповідних правил поведінки з метою підтримання порядку в залі судового засідання.

За характером вчиненого обвинуваченим правопорушення підстави для його видалення з залу судового засідання можна поділити на такі види (за умови повторності вчинення):

1) порушення порядку в залі судового засідання, які поділяються на два види: а) порушення процесуальних обов'язків обвинуваченого, передбачених КПК України; б) інші порушення, вчинені обвинуваченим (зокрема, порушення громадського порядку в залі судового засідання); 2) не підкорення обвинуваченим розпорядженням головуєчого у судовому засіданні. Залежно від їх впливу на хід судового засідання, протиправні діяння обвинуваченого можна класифікувати на такі: 1) які не перешкоджають розгляду справи в суді, а тому головуєчий у судовому засіданні в окремих випадках може дозволити їх не виконувати; 2) які перешкоджають здійсненню правосуддя, унеможливаючи реалізацію судом своїх повноважень чи перешкоджаючи реалізації прав та виконанню процесуальних обов'язків іншими учасниками судового провадження [5, с. 216]. Залежно від спрямованості протиправних діянь обвинуваченого в залі судового засідання їх можна поділити на: 1) дії, тобто активні правопорушення (вигуки, репліки, образи, бійки тощо); 2) бездіяльність, тобто пасивні правопорушення (невиконання процесуальних обов'язків – сидіння під час входу та виходу суду до залу судового засідання, під час подання клопотань тощо).

Таким чином, категорії «порушення порядку у залі судового засідання» та «не підкорення розпорядженням головуєчого у судовому засіданні» співвідносяться як ціле та частина. Розпорядження головуєчого у судовому засіданні належать до механізму організації порядку ведення судового засідання, а тому при їх ігноруванні, зокрема обвинуваченим, має місце порушення порядку у залі судового засідання. Тобто порядок ведення судового засідання визначається як процесуальними нормами, так і розпорядженнями головуєчого, які прийняті в межах, визначених кримінальним процесуальним законом України.

Беручи до уваги наведене, пропонуємо викласти перше речення абз. 1 ч. 1 ст. 330 КПК України в наступній редакції: «Якщо обвинувачений порушує порядок у залі судового засідання, головуєчий попереджає обвинуваченого про те, що в разі повторення ним зазначених дій його буде видалено з зали судового засідання».

За приписом ч. 1 ст. 330 КПК України, якщо обвинувачений, який видаляється із залу судо-

вого засідання, не представлений захисником, суд зобов'язаний залучити захисника для здійснення захисту за призначенням і відкласти судовий розгляд на строк, необхідний для його підготовки до захисту [1]. Наведене свідчить, що законодавець намагався ввести додаткові гарантії захисту прав обвинуваченого, видаленого із зали судового засідання [7, с. 76]. Таким чином, кримінальний процесуальний закон України прямо передбачає обов'язок суду залучити захисника, якщо обвинувачений не був ним представлений, у разі видалення відповідного учасника кримінального провадження із залу судового засідання, що є істотним компенсаторним кримінальним процесуальним заходом, який спрямований на захист прав та законних інтересів обвинуваченого.

З даного приводу варто звернути увагу на твердження Б.Л. Ващук, яка наголошує на тому, що в нормі ст. 52 КПК України перелічені не усі випадки обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні. На підставі аналізу змісту КПК України можна зробити висновок, що в кримінальному процесі має місце ще принаймні декілька ситуацій, в яких участь захисника є обов'язковою, однак законодавець безпідставно про них не згадує у положеннях ст. 52 КПК України. Тому, доцільно доповнити ч. 2 ст. 52 КПК України такими положеннями: «щодо обвинуваченого, який за порушення порядку судового засідання видалений за ухвалою суду з зали судового засідання тимчасово або на весь час судового розгляду, якщо такий обвинувачений не представлений захисником, – з моменту оголошення ухвали про видалення обвинуваченого із зали судового засідання» [8, с. 238, 240]. Наявність такої норми забезпечить вищий ступінь захисту прав та законних інтересів обвинуваченого, якого видалено із залу судового засідання, та сприятиме більш належному рівню нормативно-правового регулювання відповідного кола кримінальних процесуальних відносин.

Окремою гарантією сторони захисту, яка покликана забезпечити дотримання рівності й змагальності сторін кримінального провадження, є обов'язок суду відкласти судовий розгляд на строк, необхідний для його підготовки до захисту. Відповідний час необхідний як для залучення захисника судом за призначенням

у встановленому порядку, так і для ознайомлення захисника з матеріалами кримінального провадження, встановлення контакту з обвинуваченим, формування правової позиції тощо.

На нашу думку, з метою ефективного забезпечення захисту прав та законних інтересів обвинуваченого, необхідно передбачити в КПК України норму, що захиснику, який залучається до участі в кримінальному провадженні в порядку ч. 1 ст. 330 КПК України, має бути надано достатній строк для підготовки до захисту обвинуваченого у відповідному кримінальному провадженні, який не може бути менший, ніж десять календарних днів, а в складних справах (зі значним обсягом матеріалів, наявністю інших обвинувачених, за великої кількості епізодів та інше) такий строк не може бути менше одного календарного місяця.

За вимогами ч. 1 ст. 330 КПК України, після повернення до зали засідання обвинуваченому надається можливість ознайомитися з доказами, які були досліджені, а також з рішеннями, які були ухвалені за його відсутності, та дати пояснення щодо них. У разі видалення обвинуваченого на весь час судового розгляду, судові рішення, яким закінчено провадження в суді, негайно оголошуються обвинуваченому після його ухвалення [1]. Отже, залежно від того, на який період було видалено обвинуваченого із залу судового засідання, відрізняються особливості реалізації його подальших процесуальних прав.

В науковій юридичній літературі зазначається, що доцільно закріпити у КПК України положення, згідно з яким передбачити право обвинуваченого повернутися в залу судового засідання до початку судових дебатів. Важливо також зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 365 КПК України суд не має права обмежувати тривалість останнього слова обвинуваченого певним часом. Частиною 3 ст. 365 КПК України передбачено, що ніхто не має права ставити обвинуваченому запитання під час останнього слова [7, с. 76]. Слід врахувати те, що право на останнє слово є важливою процесуальною гарантією реалізації обвинуваченим свого права на захист. Останнє слово обвинуваченого має істотне значення для правильної оцінки судом особи обвинуваченого [9, с. 558-559]. Такі міркування заслуговують на увагу, однак

вважаємо за необхідне здійснити таке застереження, що у разі, якщо обвинувачений знову буде видалений із залу судового засідання з підстав, передбачених КПК України, він позбавляється як виступу в судових дебатах, так і права на останнє слово.

КПК України передбачає можливість видалення обвинуваченого із залу судового засідання тимчасового або на весь час судового розгляду. Недоліком кримінального процесуального закону України є те, що на нормативному рівні не визначено з яких обставин слід виходити, визначаючи тривалість видалення обвинуваченого [2, с. 107]. В деяких джерелах зазначається, що обвинувачений може бути видалений із зали тимчасово на період допиту свідка, якщо він заважає йому давати показання, викрикує свої заперечення. Якщо ж поведінка обвинуваченого не пов'язана з конкретними діями суду, він грубо порушує порядок, заважає суду досліджувати докази, не виконує вказівок головуючого, то його слід видалити на весь час судового розгляду [10, с. 624-625]. Ми вважаємо, що з урахуванням того, що кримінальний процесуальний закон України не передбачає навіть орієнтовних диференційованих підстав для тимчасового видалення або видалення на весь час судового розгляду обвинуваченого, з метою зменшення суддівської дискреції та створення належних механізмів захисту прав та законних інтересів обвинуваченого, слід удосконалити законодавче регулювання й передбачити в абз. 1 ч. 1 ст. 330 КПК України право суду за повторне порушення обвинуваченим порядку судового засідання лише можливість тимчасового видалення обвинуваченого із залу судового засідання.

Недоліком чинного КПК України є відсутність розуміння того, що ж таке власне «тимчасове» видалення обвинуваченого з залу судового засідання. Видається, що під ним можна розуміти будь-яке видалення, яке не означає видалення обвинуваченого на весь час судового розгляду, тобто його повернення до зали судового засідання до моменту надання обвинуваченому останнього слова. За таких обставин йдеться про достатньо «широке» розуміння можливостей «тимчасового» видалення, що на наше переконання, потребує більш чіткої конкретизації.

Видається доцільним видаляти обвинуваченого з залу судового засідання тимчасово на час проведення певної процесуальної дії (допиту свідків або одного з них, допиту експерта, дослідження речового доказу або ж документів тощо) або ж на певний проміжок часу (календарний час, одне чи кілька судових засідань тощо). Водночас такий підхід може й не мати для обвинуваченого певного виховного характеру з урахуванням особливостей судового розгляду того або іншого кримінального провадження (наприклад, судові засідання може бути відкладено кілька разів через неявку певного учасника або ж видалення обвинуваченого, який порушує порядок в залі судового засідання, виключно на час допиту свідків, істотним чином не вплине на його поведінку).

З урахуванням наведених міркувань, вважаємо, що тимчасове видалення обвинуваченого має відбуватися до моменту переходу суду до судових дебатів, аналогічна позиція підтримується і вченими-процесуалістами [7, с. 78]. В науці кримінального процесу відзначається, що судові дебати – це самостійна частина судового розгляду, в якій шляхом полеміки між учасниками судового процесу, за допомогою судових промов, виступати з якими вони мають право, з використанням творчих здібностей і знань судового оратора, підводяться підсумки судового слідства, оцінюються зібрані факти, робляться висновки і заяви, формулюються думки з питань, які підлягають вирішенню судом [11, с. 7]. Зміст судових дебатів становлять промови учасників кримінального провадження у яких вони з позицій обвинувачення і захисту оцінюють підсумки дослідження доказів, доведеність чи недоведеність події злочину, винності обвинуваченого та інших обставин, що підлягали встановленню у кримінальному провадженні, вносять відповідні пропозиції, адресовані судові. Кожен з учасників судових дебатів прагне довести суду правильність своєї позиції, а суд має змогу перевірити своє внутрішнє переконання у доведеності кожної з обставин справи, яке склалося у нього на основі дослідження доказів [12, с. 66]. З наведеного слідує, що судові дебати є одним з найважливіших елементів судового розгляду кримінального провадження, де кожна сторона кримінального провадження підсумовує резуль-

тати проведення з'ясування обставин та перевірки їх доказами (судове слідство) й обґрунтовує власну правову позицію перед судом як незалежним арбітром.

За таких обставин присутність обвинуваченого повинна обов'язково бути передбаченою під час судових дебатів, крім винятків, визначених КПК України. До останніх слід віднести заочне кримінальне провадження, яке в чинному КПК України закріплено в процесуальній формі спеціального судового провадження, та видалення обвинуваченого з залу судового засідання на весь час судового розгляду. Враховуючи наведене, пропонуємо викласти друге речення абз. 1 ч. 1 ст. 330 КПК України реченням у такій редакції: «При повторному порушенні обвинуваченим порядку судового засідання він може бути видалений за ухвалою суду з зали засідання тимчасово (до моменту переходу суду до судових дебатів). Якщо після повернення до зали засідання, обвинувачений допустить порушення порядку судового засідання, він може бути видалений за ухвалою суду з зали засідання на весь час судового розгляду».

Заслужують на увагу міркування науковців з приводу того, що введена законодавцем новела до КПК України, яка пов'язана з проведенням процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження (ст. 336 КПК), має бути застосована і до випадків видалення обвинуваченого із зали судового засідання, адже її запровадження дасть змогу обвинуваченому безпосередньо сприймати показання учасників судового розгляду, оголошені письмові докази, ставити питання особам, які допитуються, висловлювати свою позицію щодо заявлених клопотань тощо [7, с. 76]. Відеоконференцію у кримінальному судочинстві розуміють як передбачену кримінальним процесуальним законом процедуру здійснення учасниками кримінального провадження окремих процесуальних дій за допомогою аудіовізуальної взаємодії з використанням технічних засобів при трансляції з іншого приміщення у режимі реального часу. Її використання має такі переваги: істотне прискорення строків здійснення досудового розслідування та судового провадження; зменшення фінансових витрат на проїзд викликаних до суду осіб, етапування в'язнів, утримання

конвойної служби; повне фіксування технічними засобами судового процесу; забезпечення участі осіб, які не мають можливості з поважних причин з'явитися для проведення слідчих (розшукових) дій чи в судове засідання; забезпечення особистої безпеки та захисту учасників кримінального провадження від ймовірної помсти, прямих або непрямих погроз, тиску чи залякування тощо [13, с. 206]. Така позиція є цілком виправданою, оскільки сприятиме більшому ступеню захисту прав та законних інтересів обвинуваченого, який хоча й буде відсутній в залі судового засідання, однак матиме можливість повністю слідкувати за його перебігом за допомогою аудіовізуальних технічних засобів в режимі реального часу.

З урахуванням наведеного пропонуємо викласти абз. 2 ч. 1 ст. 330 КПК України в наступній редакції: «У випадку видалення обвинуваченого за ухвалою суду з зали засідання тимчасово або на весь час судового розгляду, такому обвинуваченому повинна бути забезпечена можливість спостерігати (переглядати) відеозапис кожного судового засідання в режимі реального часу або ж відразу після його завершення у записі з метою ознайомлення з ходом здійснення судового розгляду щодо такого обвинуваченого. Після повернення до зали засідання обвинуваченому надається можливість ознайомитися з доказами, які були досліджені, а також з рішеннями, які були ухвалені за його відсутності, та дати пояснення щодо них. У разі видалення обвинуваченого на весь час судового розгляду, судові рішення, яким закінчено провадження в суді, негайно оголошуються обвинуваченому після його ухвалення.»

Здійснення судового розгляду кримінального провадження без участі обвинуваченого у зв'язку з його видаленням із залу судового засідання тимчасово або на весь час судового розгляду характеризується такими ознаками:

1) має місце на стадії судового провадження; 2) застосовується за ухвалою суду; 3) має диспозитивний характер (суд не зобов'язаний видаляти обвинуваченого, однак наділений відповідним процесуальним правом); 4) підставами для видалення обвинуваченого є порушення порядку в залі судового засідання або не підкорення розпорядженням головуючого у судовому засіданні; 5) може мати тимчасовий або постійний характер (на весь час судового розгляду кримінального провадження); б) якщо обвинувачений не представлений на стадії судового провадження захисником, то після його видалення із залу судового засідання, суд зобов'язаний залучити захисника та у випадку необхідності, відкласти судовий розгляд на строк, який необхідний для підготовки до захисту [14, с. 203].

Висновки. З наведеного вбачається, що кримінальний процесуальний інститут заочного кримінального провадження та кримінальний процесуальний інститут судового розгляду кримінального провадження без участі обвинуваченого у зв'язку з його видаленням із залу судового засідання тимчасово або на весь час судового розгляду не є тотожними правовими категоріями, не охоплюються обсягом одне одного та не співпадають частково. Тобто вони є самостійними кримінальними процесуальними явищами, разом з цим, для них притаманні окремі спільні елементи (обов'язкова участь захисника, фізична безпосередня відсутність обвинуваченого під час здійснення кримінального провадження тощо). Сучасний стан нормативно-правового регулювання здійснення судового розгляду кримінального провадження без участі обвинуваченого у зв'язку з його видаленням із залу судового засідання тимчасово або на весь час судового розгляду потребує істотного удосконалення, тому вважаємо за можливе врахувати запропоновані й обґрунтовані нами відповідні пропозиції з означеної проблематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4652-VI // *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, 11-12, 13. Ст. 8.
2. Білокінь Р.М. Проблемні питання застосування видалення із зали суду порушників порядку судового засідання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 5. С. 105-109.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: Юстініан. 2012. 1224 с.
4. Тітко І.А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України. Харків: Право. 2010. 216 с.

5. Білокінь Р.М. Відповідальність за порушення порядку у залі судового засідання. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 214-218.
6. Кузьменко О., Панченко О. Особливості застосування заходів процесуального примусу в адміністративних судах головуючим у судовому засіданні. *Право України*. 2008. № 10. С. 31-37
7. Сиза Н.П., Кузьмінська Д.С. Реалізація функції захисту під час судового розгляду в кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 72-80.
8. Ващук Б.Л. Обов'язкова участь захисника у кримінальному провадженні. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 237-240.
9. Кримінальний процес / За ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Х.: Право. 2013. 824 с.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Х.: Одиссей. 2013. 1104 с.
11. Загурський О.Б. Судові дебати в кримінальному процесі: правові та психологічні проблеми: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза // Прикарпатський університет ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ. 2003. 17 с.
12. Мокрицька І.Я. Проблеми повноти, всебічності й об'єктивності судового розгляду справ про злочини неповнолітніх. *Наукові записки НаУКМА: Юридичні науки*. 2004. Т. 26. С. 63-67.
13. Черниченко І.В. Застосування відеоконференції у кримінальному провадженні України: теорія і практика: монографія. Київ: Алерта. 2015. 272 с.
14. Маленко О.В. Відмежування заочної кримінальної процесуальної форми від суміжних категорій. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 7. С. 200-205.